

PAWEŁ DZIEKAŃSKI

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

OCENA DZIAŁANIA GMINY W KONTEKŚCIE EKONOMII INSTYTUCJONALNEJ

Abstract: Territorialisation of the Disproportion of the Comprehensive Assessment of the Commune's Activity in the Context of Institutional Economics. The activity of territorial self-government shaped institutionally during the development process is characterized by a significant scope of care for the financial situation, which determines the efficiency of its functioning. The general availability of public services is a condition for the assessment of the activities of municipalities (powiats, voivodeships). Institutional economy as a real one, takes into account an integrated point of view. The aim of the study is to present the territorial differentiation of the effectiveness of communes' activities in the context of institutional economics and to present the possibility of using a synthetic measure in this process. The synthetic measure of development fluctuated within the limits of 0.30 – Wąchock (Starachowice powiat, urban-rural commune) to 0.41 – Ostrowiec Św. (Ostrowiecki powiat, urban commune) in 2009, 0.32 – Łączna (Skarżysko powiat, rural commune) to 0.40 – Starachowice (Starachowice powiat, municipal commune) in 2015. The results of the analysis confirm the existence of small differences in the assessment of development communes of the Kamienna Basin. This approach allows the assessment of municipalities using one size and allows you to organize the analyzed objects in terms of the considered phenomenon.

Keywords: Commune, demography, development, infrastructure, institutional economics, synthetic measure.

Wstęp

Regiony w dobie gospodarki sieciowej muszą kształtować swój potencjał. Proces ten jest nieodłącznym elementem ich rozwoju i funkcjonuje na wielu płaszczyznach przestrzeni (np. gospodarczej, kulturowej i społecznej, itd.) jednocześnie. Określane są przez funkcjonalność, indywidualny zbiór potencjałów, barier i wzajemnych zależności, wpływają na proces rozwoju lokalnego. Regiony stanowią miejsce historycznie ukształtowane, zbudowane przez podmioty gospodarcze, infrastrukturę, zasoby endogeniczne, relacje między instytucjami, itd. [Nowakowska 2017].

Gmina zmuszona jest do ciągłego dostosowywania się do zmieniających się warunków otoczenia i szukania przewagi konkurencyjnej. Indywidualnymi uwarunkowaniami oceny działania są nadrzędny charakter zadań społecznych oraz wysoki stopień uzależnienia od środków publicznych [Owsiak 1997: 19-25; Krzyżanowska 2000: 11]. Rozwój społeczno-gospodarczy stanowi historyczny, długofalowy proces wewnętrznej, ekonomicznej i społecznej transformacji, która doprowadza do powstania społeczeństwa poszukującego dróg poprawy swojej sytuacji [Nasiłowski 2004: 377, 378].

Wyzwaniem dla lokalnych władz, stały się procesy zarządzania publicznego, wymagające większego zwracania uwagi na ekonomiczne aspekty wydatkowania publicznych środków finansowych, realizację zadań, na poprawę jakości usług publicznych oraz zapewnienie większej skuteczności działań organizacji publicznych [Kožuch 2004]. Gmina to instytucja lokalnej społeczności zajmująca się zaspokajaniem potrzeb wynikających z życia wspólnoty. Jej działalność charakteryzuje się znacznym zakresem autonomii.

1. Cel i metoda badawcza

Celem opracowania jest przedstawienie terytorialnego zróżnicowania efektywności działania gmin w kontekście ekonomii instytucjonalnej i zaprezentowanie w tym procesie możliwości wykorzystania miary syntetycznej.

Badania instytucji ekonomicznych opierają się na podejściu interdyscyplinarnym. Badania rozmaitych instytucji są podporządkowane poszukiwaniom zamierzonej ograniczonej racjonalności [Woźniak 2006]. Identyfikowano w ten sposób elementy geograficzno-przestrzenne, ekonomiczne, które mają decydujący wpływ na kształtowanie się efektywności działania gmin. Brano pod uwagę zarówno cechy wewnętrzne gmin, jak i ich otoczenie.

Uwzględniając dostępność danych i kryteria statystyczne (współczynnik zmienności, odwrócona macierz korelacji), do określenia przestrzennego zróżnicowania i oceny działania gmin, przyjęto zmienne opisujące aspekt demografii, gospodarki, infrastruktury, finansów i środowiska. Badaniami objęto gminy województwa świętokrzyskiego. Wykorzystane dane dotyczyły 2009 r. i 2015 r. W opracowaniu zaprezentowano wyniki analiz dla gmin dorzecza rzeki Kamiennej. Obszar obejmuje gminy wiejskie, miejsko-wiejskie, miejskie.

Wybrane zmienne, destymulanty i stymulanty, opisujące badane zjawisko, poddano normalizacji – metodą unitaryzacji zerowej, wykorzystując formułę [Grabiński *et al.* 1989]:

dla stymulanty (1),

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min_i x_i}{\max_i x_i - \min_i x_i} \quad (1),$$

dla destymulanty (2),

$$z_{ij} = \frac{\max_i x_i - x_{ij}}{\max_i x_i - \min_i x_i} \quad (2),$$

gdzie: $i = 1, 2, \dots, N$; $j = 1, 2, \dots, p$ (N jest liczbą obiektów, a p – liczbą cech); – oznacza wartość zunitaryzowaną cechy dla badanej jednostki, x_{ij} – oznacza wartość j -tej cechy dla badanej jednostki, max – maksymalna wartość j -tej cechy, min – minimalna wartość j -tej cechy [Wysocki 1996].

Kolejno została zbudowana miara syntetyczna – metodą bezwzorcową [Wysocki, Lira 2005], według wzoru:

$$S_i = \frac{1}{p} \sum_{j=1}^p z_{ij} (i = 1, 2, \dots, p) \quad (4),$$

gdzie: S_i – syntetyczny miernik w badanym okresie, z_{ij} – cechy struktury wskaźnika syntetycznego, p – liczba cech. Wskaźnik przyjmuje wartość z przedziału $[0,1]$. Wartość bliższa jedności oznacza, że obiekt charakteryzuje się wysokim poziomem analizowanego zjawiska [Dziekański 2015: 261-279; Dziekański 2017; Mioduchowska-Jaroszewicz 2013: 127-140; Trojak, Tokarski 2013].

Wyznaczona miara syntetyczna pozwoliła na budowę rankingu badanych obiektów ze względu na poziom badanego zjawiska (np. według grup kwartylowych) [Zeliaś, Malina 1997; Kachniarz 2012; Dziekański 2016: 79-91]. Na koniec zweryfikowano także wzajemną zgodność uzyskanych wyników na podstawie współczynnika korelacji [Zeliaś, Malina 1997; Młodak 2006: 126-127].

2. Ekonomia instytucjonalna a efektywność działania gminy

Terytorializacja procesów rozwoju odnosi się do specyficznych zasobów wykorzystywanych w relacjach społecznych i przestrzennych lokalnej gospodarki. Terytorium urasta do rangi zasobu strategicznego w decyzjach podejmowanych przez lokalne władze, wzmacnia ich konkurencyjność. Jest ono zarówno zasobem dla rozwoju, jak i produktem tego rozwoju [Pietrzyk 2001]. Jak pisze Markowski, kapitał terytorialny stanowi wytwarzane korzyści zewnętrzne i dostępne w wyniku interakcji użytkowników wyodrębnionego terytorium. Ma on charakter dynamicznego w czasie i przestrzeni złożonego dobra klubowego dostępnego dla użytkowników działających w ramach regionu [Markowski 2011: 25-44; Markowski 2016].

Efektywność działania wiąże się z tym rodzajem reguł, które kształtują sposób, w jaki gospodarka rozwija się w czasie. Dotyczy ona zarówno gotowości społeczeństwa do zdobywania wiedzy, pobudzania innowacji i podejmowania ryzyka, które społeczeństwa napotyka w toku rozwoju. Wskazuje na informacje dotyczące

jakości usługi publicznej, dzięki czemu rośnie wiarygodność działań. Zawęży ona spojrzenie do wykorzystywanych zasobów i realizowanych procesów. Zmusza do zachowania w polu uwagi celów, jakie zamierza się osiągnąć.

Informacje o sytuacji gminy pozwalają organom lokalnym na racjonalne gospodarowanie publicznymi zasobami (w tym pieniężnymi) i właściwe wypełnianie obowiązków wobec społeczności lokalnej [Dylewski 2003; Dylewski *et al.* 2006]. Wnioski płynące z przeprowadzonych ocen mogą być podstawą weryfikacji podejmowanych decyzji [Owsiak 2005: 123; Łukomska-Szarek 2010: 192-193].

System gospodarki lokalnej zmienia się w czasie. Jako wieloelementowa budowa składa się m.in. z podmiotów prywatnych i publicznych, finansów, infrastruktury, środowiska naturalnego, itd. Proces działania jednostki odbywa się w ramach wskazanych elementów współzależnie i powinien być rozpatrywany łącznie. Działania władz lokalnych obejmują zagadnienia ekonomiczne, społeczne i polityczne. Jest wiele czynników stymulujących działania gmin, a w tym technologia informacyjna. Równie ważny jest rozwój infrastruktury, transport itd. Występujące w praktyce wysokie koszty pozyskiwania informacji (aktualnej, przefiltrowanej) są źródłem asymetrii informacji co implikuje wiele problemów, które uniemożliwią oddzielenie efektywności od realizowanych nakładów [Stiglitz 2004a; Stiglitz 2004b].

W odniesieniu do problemu gospodarczego, jak wskazują instytucjoniści, trzeba się zajmować całym systemem społecznym. Wszelkie warunki charakteryzujące system lokalnej gospodarki działają na zasadzie przyczynowości okrężnej. Uniwersalne konsekwencje stosowania podejścia instytucjonalnego w polityce regionalnej obejmują m.in. konieczność wspierania funkcjonowania sieci relacji w miejsce pojedynczych organizacji i pomiotów, promowania różnorodnych form współzrzedzenia, opartych na wzajemności oraz dostosowywania działań do specyfiki i kontekstu lokalnego [Amin 1999: 369].

Ekonomia w ujęciu instytucjonalistów to ekonomia rzeczywista, która bada, jak ludzie zaspokajają swoje potrzeby w różnych aspektach funkcjonowania. Poddaje ona analizie działania w aspekcie demografii, gospodarki, infrastruktury, finansów i środowiska. Wskazane zmienne kształtują występujące różnice, jak i indywidualizm jednostek.

Otoczenie instytucjonalne jest zatem jednym z głównych czynników, determinujących funkcjonowanie każdego rynku i traktowane powinno być jako jedna ze zmiennych, warunkujących przebieg procesu rozwoju. Jej uwzględnienie w analizach i badaniach ekonomicznych jest utrudnione, ze względu na niemierzalny charakter tego czynnika. Dodatkowo sytuację komplikuje duża zmienność prawa i nakładanie się na siebie różnych potencjalnych skutków poszczególnych regulacji [Piotrowska 2010].

Należy pamiętać, że proces zmian instytucjonalnych jest wynikiem zarówno zmian zaprojektowanych (kreowanych przez państwo, władze lokalne), jak i zmian następujących spontanicznie. W sytuacji radykalnych zmian systemowych może pojawić się luka lub niedostosowanie systemu instytucji formalnych i nieformalnych. Wówczas porządek ekonomiczny będzie dysfunkcyjny [Brzozowski *et al.* 2006: 48; Owczarczuk 2013].

3. Miara syntetyczna jako kompleksowe podejście do oceny działania gminy

Syntetyczna miara opisująca kompleksowo efektywność działania gmin wskazuje na różny poziom badanych jednostek. Na jej wartość największy wpływ miały gospodarka, demografia i dochody własne oraz infrastruktura i środowisko, wydatki inwestycyjne, czy charakter gospodarczy jednostki i funkcja obszaru.

Miara syntetyczna rozwoju wahała się w granicach 0,30 – Wąchock (powiat starachowicki, gmina miejsko-wiejska) do 0,41 – Ostrowiec Św. (powiat ostrowiecki, gmina miejska) w 2009 r., 0,32 – Łączna (powiat skarżyski, gmina wiejska) do 0,40 – Starachowice (powiat starachowicki, gmina miejska) w 2015 r. Wyniki analizy potwierdzają występowanie niewielkich różnic w ocenie rozwoju gmin Dorzecza Kamiennej (tab. 1).

Tabela 1

Grupy gmin dorzecza Kamiennej według miary rozwoju, infrastruktury i środowiska oraz demografii w latach 2009 i 2015

	Miara syntetyczna rozwoju S_z		Miara syntetyczna infrastruktura i środowisko S_s		Miara syntetyczna aspekt demograficzny S_d	
	2009	2015	2009	2015	2009	2015
A	Ostrowiec Św. – 0,41 Starachowice – 0,40	Starachowice – 0,40	Bodzechów – 0,46 Bliżyn – 0,45 Pawłów – 0,44 Brody – 0,42	Bliżyn – 0,46 Pawłów – 0,44	Pawłów – 0,48 Łączna – 0,47	Łączna – 0,42 Pawłów – 0,42
B	Skarżysko-Ka. – 0,37 Suchedniów – 0,36 Pawłów – 0,36 Bodzechów – 0,36 Bliżyn – 0,35 Brody – 0,35	Ostrowiec Św. – 0,37 Skarżysko-Ka. – 0,37 Suchedniów – 0,36 Brody – 0,36 Pawłów – 0,35	Starachowice – 0,38 Waśniów – 0,38 Bałtów – 0,38 Kunów – 0,38	Bodzechów – 0,42 Starachowice – 0,42 Ostrowiec Św. – 0,42 Brody – 0,41 Skarżysko-Ka. – 0,41 Waśniów – 0,41 Suchedniów – 0,39	Brody – 0,43 Ostrowiec Św. – 0,43 Waśniów – 0,43 Mirzec – 0,42	Mirzec – 0,37 Skarżysko Ko. – 0,37 Brody – 0,36 Kunów – 0,36 Waśniów – 0,35
C	Kunów – 0,34 Skarżysko Ko. – 0,34 Łączna – 0,33 Bałtów – 0,33 Waśniów – 0,32	Bliżyn – 0,35 Kunów – 0,35 Wąchock – 0,35 Bodzechów – 0,35 Bałtów – 0,34 Skarżysko Ko. – 0,33	Mirzec – 0,37 Ostrowiec Św. – 0,37 Suchedniów – 0,37 Łączna – 0,37 Skarżysko Ko. – 0,36 Ćmielów – 0,34 Skarżysko-Ka. – 0,34	Kunów – 0,38 Mirzec – 0,38 Wąchock – 0,38 Bałtów – 0,37 Skarżysko Ko. – 0,35 Łączna – 0,34	Bliżyn – 0,40 Kunów – 0,40 Skarżysko Ko. – 0,40 Bodzechów – 0,38 Bałtów – 0,37 Starachowice – 0,37 Suchedniów – 0,37	Bałtów – 0,33 Bliżyn – 0,32 Bodzechów – 0,31 Ćmielów – 0,30
D	Ćmielów – 0,32 Mirzec – 0,32 Wąchock – 0,30	Mirzec – 0,33 Waśniów – 0,33 Ćmielów – 0,32 Łączna – 0,32	Wąchock – 0,31	Ćmielów – 0,32	Skarżysko-Ka. – 0,35 Ćmielów – 0,34 Wąchock – 0,34	Wąchock – 0,29 Suchedniów – 0,28 Skarżysko-Ka. – 0,24 Starachowice – 0,22 Ostrowiec Św. – 0,19

Gminy zaprezentowane w opracowaniu należą do powiatów: ostrowieckiego, starachowickiego, skarżyskiego (dorzecze rzeki Kamiennej; gminy miejska, miejsko-wiejska, wiejska; w tabeli 16 jednostek wskazanych powiatów)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Tabela 2

Zróżnicowanie miar

	Miara syntetyczna rozwoju S_z		Miara syntetyczna infrastruktura i środowisko S_s		Miara syntetyczna aspekt demograficzny S_d	
	2009	2015	2009	2015	2009	2015
Średnia	0,35	0,01	0,39	0,40	0,40	0,32
Mediana	0,34	0,01	0,38	0,40	0,40	0,33
Odchylenie standardowe	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,07
Współczynnik zmienności	0,08	3,40	0,10	0,09	0,11	0,21
Min	0,30	-0,04	0,32	0,33	0,34	0,19
Max	0,41	0,08	0,46	0,46	0,48	0,42
Rozstęp	0,11	0,12	0,14	0,14	0,14	0,23
Skośność	0,59	0,69	0,45	-0,38	0,40	-0,40

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

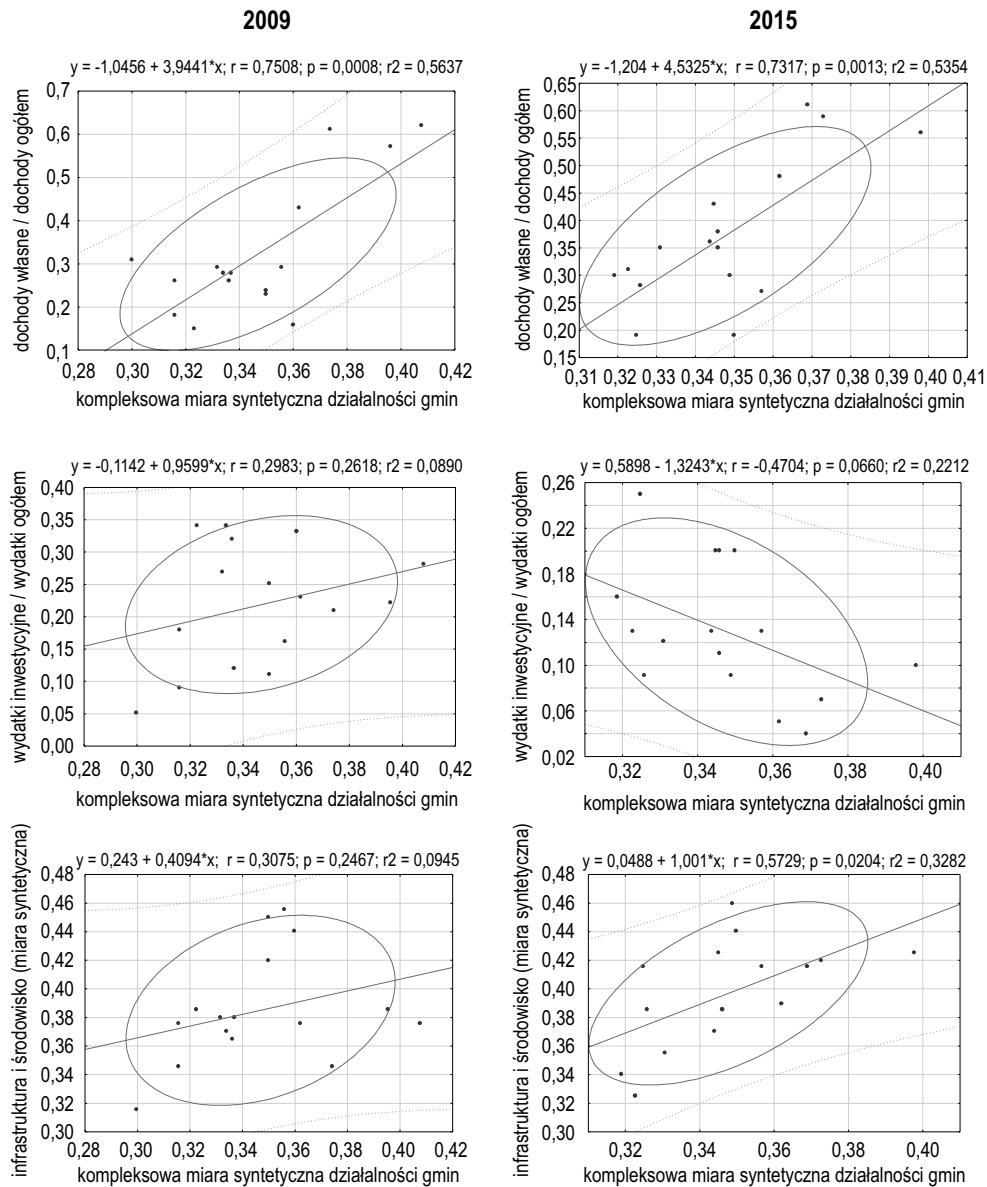
Oceniając wartość klasycznego współczynnika zmienności, dla miary syntetycznej rozwoju w 2015 r. w stosunku do 2009 nie ulega on większej zmianie. Niewielkie zróżnicowanie jednostek potwierdza także wartość odchylenia standardowego, która spada (0,05 w 2009 r. i 0,04 w 2015 r.) oraz wartość rozstępu, która w 2015 r. była nieznacznie mniejsza (0,23) niż w 2009 r. (0,27). Stabilny poziom miar zróżnicowania może wskazywać na niewielkie zróżnicowanie jednostek badanej zbiorowości w analizowanym obszarze zmiennych rozwoju (tab. 2).

Na ryc. 1 przedstawiono korelogramy opisujące relacje pomiędzy miarą syntetyczną rozwoju oraz infrastruktury i środowiska. Płynie z nich wniosek, że miara podlegała w latach 2009-2015 konwergencji (współczynniki korelacji Pearsona 0,307 i 0,572 (w 2009, 2015)).

Podsumowanie

Sektor publiczny coraz częściej jest przedmiotem zainteresowań ekonomistów, którzy pokładają w sprawności jego funkcjonowania nadzieje na zdynamizowanie rozwoju społeczno-gospodarczego. Opracowanie ma na celu przybliżenie istoty pojęcia instytucjonalnego do zarządzania publicznego [Rudolf 2015: 109-118].

Instytucjonalizacja regionu jest czynnikiem warunkującym jego terytorialny charakter i polega na nadaniu statusu prawnego regionowi przez określenie jego funkcji, kompetencji. Jest historycznie względnym problemem, wiąże się to z faktem, że gdy region już raz otrzymał status części podziału regionalnego oraz jego istnienie

Ryc. 1. Wykres rozrzutu kompleksowej miary syntetycznej rozwoju (działania gminy) i miary infrastruktury i środowiska oraz finansów gmin dorzecza Kamiennej w latach 2009 i 2015
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

zostało utrwalone w świadomości społecznej. Przestrzeń gminy jako system wieloelementowy, wymaga w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego uwzględnienia wielu czynników występujących w tym samym czasie. Jednym z tych elementów są zdolności instytucjonalne władz lokalnych do zarządzania rozwojem.

W prezentowanych latach badania 2009 i 2015 daje się zauważyć stabilność wartości miary syntetycznej zarówno w zakresie rozwoju, infrastruktury i środowiska, jak i demografii. W aspekcie rozwoju, najwyższe wartości miary syntetycznej w 2015 r. uzyskały Starachowice (0,40) i Ostrowiec Św. (0,36). Najniższe zaś Ćmielów (0,32) i Łączna (0,32); w aspekcie infrastruktury i środowiska, najwyższe wartości miary syntetycznej uzyskały Bliżyn (0,46) i Pawłów (0,44), najniższe Łączna (0,34) i Ćmielów (0,32); w aspekcie demografii najwyższe wartości uzyskały Łączna (0,42) i Pawłów (0,42), najniższe Starachowice (0,22) i Ostrowiec Św. (0,19).

Wydaje się, że zastosowana metoda badań okazała się skutecznym narzędziem w analizie porównawczej gmin. Wartość miary syntetycznej uzależniona jest od liczby i rodzaju przyjętych zmiennych do badania. Dają one obraz porównawczy między jednostkami, umożliwiając wskazanie słabszych i lepszych obszarów jej działania. Wiedza ta może i powinna służyć samorządowym władzom do dokonania oceny skuteczności zastosowanych dotychczas instrumentów rozwoju oraz narzędzi gospodarki finansowej.

Literatura

- Amin A., 1999, *An Institutional Perspective on Regional Economic Development*. International Journal of Urban and Regional Research, t. 23 (2), (za:) M. E. Sokołowicz, 2015, *Rozwój terytorialny w świetle dorobku ekonomii Instytucjonalnej, Przestrzeń – bliskość – instytucje*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Brzozowski M. et al., 2006, *Instytucje a polityka makroekonomiczna i wzrost gospodarczy*. Wyd. UW, Warszawa.
- Chojnicki Z., 1996, *Region w ujęciu geograficzno-systemowym*, [w:] *Podstawy regionalizacji geograficznej*, T. Czyż (red.). Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Dylewski M., 2003, *Budżetowanie w sektorze komercyjnym i samorządowym*. FNUS, Szczecin.
- Dylewski M., Filipiak B., Gorzałczyńska-Koczkodaj M., 2006, *Finanse samorządowe: narzędzia, decyzje, procesy*. Warszawa.
- Dziekański P., 2015, *Wykorzystanie wskaźnika syntetycznego do oceny poziomu rozwoju samorządu na przykładzie gmin wiejskich województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Determinanty rozwoju Polski. Finanse publiczne*, S. Owsiak (red.). PTE, Warszawa: 261-279.
- Dziekański P., 2016, *Spatial Differentiation of the Financial Condition of the Świętokrzyskie Voivodship Counties*. Barometr Regionalny, t. 14, nr 3.
- Dziekański P., 2016, *Spatial Changes and Assessment of the Financial Condition of Local Government Units in the Context of the Income Structure*. Conference Proceedings "International Conference on Management Trends of Management in the Contemporary Society", Mendel University in Brno.

- Dziekański P., 2017, *Diversification Synthetic Indicator for Evaluating the Financial Capacity of Local Government. The Case of Polish Voivodeships*. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis, 65(2).
- Dziekanski P., 2017, *Economic Effectiveness of the Activities of Local Self-government Units in the Light of the Municipality Financial Resources*. Scientific bulletin of Polissia, nr 3 (11), P. 1. P.
- Grabiński T., Wydymus S., Zeliaś A., 1989, *Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*. PWN, Warszawa.
- Kachniarz M., 2012, *Efektywność usług publicznych – teoria i praktyka*. Wyd. UE, Wrocław.
- Kożuch B., 2004, *Zarządzanie publiczne*. Wyd. Placet, Warszawa.
- Krzyżanowska M., 2000, *Marketing usług organizacji niekomercyjnych*. Wyd. WSPiZ im. L. Koźmińskiego, Warszawa.
- Łukomska-Szarek J., 2010, *Wskaźnikowa ocena kondycji finansowej samorządów terytorialnych w Polsce*. Studia i Materiały Polskiego Stowarzyszenia Zarządzania Wiedzą, nr 30.
- Markowski T., 2011, *Funkcjonowanie gospodarki przestrzennej – założenia budowy modelu zintegrowanego planowania i zarządzania rozwojem, [w:] System planowania przestrzennego i jego rola w strategicznym zarządzaniu rozwojem kraju*. Studia KPZK PAN, t. CXXXIV, Warszawa.
- Markowski T., 2016, *Kapitał terytorialny jako cel zintegrowanego planowania rozwoju*. Mazowsze Studia Regionalne, nr 18.
- Mioduchowska-Jaroszewicz E., 2013, *Metody i kierunki oceny kondycji finansowej jednostek samorządów terytorialnych*. ZN US, nr 786, Finansowe, Ubezpieczenia, nr 64/2.
- Młodak A., 2006, *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*. Difin, Warszawa.
- Nasiłowski M., 2004, *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*. Wyd. Key Text, Warszawa.
- Nowakowska A., 2017, *Terytorializacja procesów gospodarczych – od specjalizacji do specyficzności w rozwoju*. Studia Ekonomiczne, ZN UE w Katowicach, Nr 320.
- Owczarczuk M., 2013, *Zmiany instytucjonalne w gospodarce – wybrane aspekty teoretyczne*. Optimum. Studia Ekonomiczne, nr 2 (62).
- Owsiak S., 1997, *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Owsiak S., 2005, *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Pietrzyk I., 2001, *Zasoby specyficzne jako determinanta konkurencyjności regionów, [w:] Konkurencyjność miast i regionów a przedsiębiorczość i przemiany strukturalne*, A. Klasik (red.). PN AE w Katowicach, Katowice.
- Piotrowska M. (red.), 2010, *Mikroekonomia i ekonomia instytucjonalna*. PN UE we Wrocławiu. Ekonomia, Wrocław.
- Rudolf W., 2015, *Możliwości wykorzystania nowej ekonomii instytucjonalnej w rozwoju sektora publicznego*. Zarządzanie Publiczne, 2(30).
- Stiglitz J. E., 2004a, *Globalizacja*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Stiglitz J. E., 2004b, *Informacja i zmiana paradygmatu w ekonomii*. Gospodarka Narodowa, nr 3-4.
- Trojak M., Tokarski T. (red.), 2013, *Statystyczna analiza przestrzennego zróżnicowania rozwoju ekonomicznego i społecznego Polski*. Wyd. UJ, Kraków.
- Woźniak M. G., 2006, *Niesprawności kapitalizmu globalnego w świetle podejścia ekonomii instytucjonalnej. Wnioski dla Polski, [w:] Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej*

nej. Ekonomia instytucjonalna – Teoria i praktyka, U. Zagóra-Jonszta (red.). Wyd. AE, Katowice.

Wysocki F., 1996, *Metody statystycznej analizy wielowymiarowej w rozpoznawaniu typów struktury przestrzennej rolnictwa*. Roczniki AR w Poznaniu, seria: Rozprawy Naukowe, z. 266, Poznań.

Wysocki F., Lira J., 2005, *Statystyka opisowa*. Wyd. AR, Poznań.

Zeliaś A., Malina A., 1997, *O budowie taksonomicznej miary jakości życia. Syntetyczna miara rozwoju jest narzędziem statystycznej analizy porównawczej*. Taksonomia, z. 4.